

ד"ר ארנה גולן

"השקט הנפשי" הוא אכן רומן נועז, ולא דווקא, ולא רק במה שחשבתם...

על "השקט הנפשי" מאת
אהוד בן עזר, זמורה, ביתן,
מודן, 1979. פורסם שנית
ב"חדשות בן עזר", 2015

האנושי מצניע בן עזר את כאבו במבטו האירוני.

מתברר, שהנועזות האמיתית, היא בעצם ההכרעה, שנבעה מתפיסת העולם לבנות רומן, כלומר יצירה בידיונית, שתהיה מושתתת על טשטוש "הבידיוניות", וזה אומר על קירבה למציאות הישראלית התוססת בת זמן ההווה של הכתיבה ממש, ותציג את הזיוף הקיומי במערומויו. הכיצד? על ידי בניית אשליה שאכן לפנינו הצגת דברים שקרו אך זה מקרוב, וכהווייתם ולא "בידיון", הצגתם באירוניה ולא בהזדהות רגשית עם "הסבל", ובכך, כמובן, המחבר הסתכן מראש שייאמר שאין בה משמעות ספרותית "עמוקה".

הסיכון אף גובר כיוון שהדמויות שמוצגות ברומן, ושנבחרו כמייצגות את הקיום החלול, אין בהן איזה ייחוד יוצא דופן או עלילה מסעירה, אלא רובן נמנות עם מעמד הביניים התל-אביבי של שכירים ממשלתיים, מורים וכיו"ב, ואילו המבט המתאר אותן ומאפיין אותן אינו כבד ראש ומלא רצינות, אלא מרוחק למדי ואירוני, ולא פעם אפילו מעורר גיחוך, חיוך או אף פרצי צחוק. וכאמור, בנוסף לכל – הספר אף רווי תיאורי מין.

אנחנו הרי הורגלנו בתיאוריה – בוודאי אז כשהרומן התפרסם – שראוי לו לסופר לתאר ממרחק הזמן ובתחבולות "ספרותיות", והנה כאן כופר אהוד בן עזר בכך במלוא כוחו (ומסכן את עצמו), מערטל את המציאות מכל אלה, מתמקד בהצגת המציאות הזוגית והחברתית של הפנויים-פנויות התל-אביביים באותן שנים בישירות ובמבט אירוני

כמשעשע. ואם כך, מניין נובע המבט הזה, האירוני, ההומוריסטי, או הציני לפרקים, שאך לעיתים רחוקות מבצבץ מתוכו כאבן של הדמויות?

מקריאת הרומן מסתבר, שבתשתית עיצובו הספרותי מצויה דווקא תפיסה קיומית פסימית וקודרת, וכי דווקא היא שקבעה את הטון ואת דרכי הסיפור הייחודיות לו. לפי השקפת עולם זו, הקיום האנושי מועד להיות, ובוודאי זה המתואר ברומן שלפנינו התל-אביבי של הפנויים-פנויות בעשור השלישי והרביעי לחייהם – קיום מזויף וחלול, ריק ממשמעות ומנוכר לזולת. אי לכך, החתירה המתמדת של גיבורי הרומן ל"שקט נפשי", כנרמז כבר בכותרת הספר האירונית, היא לא יותר מאשר כזב עצמי ובלבול רוחני, הנחשף לא רק באידיאולוגיות הריקניות ובעיסוקים חסרי המשמעות לשם פרנסה, אלא ביתר שאת בזוגיות, כיוון שהיא כרוכה ללא הפרד ברדיפה אחר בן זוג אך ללא רצינות, או מחויבות אמיתית, וללא אהבה כנה או נאמנות – הבוגדות מאיימת עליה.

בהקשר זה, הופכים יחסי המין לחלק מהותי בהווייתם ובקיומם הפגום של "גיבורי" הרומן, כיוון שהם נתפסים על ידי המחבר כסמן מהותי לא רק לטיב היחסים הזוגיים, אלא לזיוף הקיומי בכלל. ואכן דומה, שבן עזר משקיף כך לא רק על התל-אביבים המתרוצצים בלא תכלית, אלא הקיום האנושי הדומה לו כמועד לזיוף, לאשליה ולריקנות, אם לא יושתת על נאמנות לאמת הפנימית, לייעודו של אדם, או למימוש העצמי האמיתי, וכמובן גם לזולת. והרי אלו תביעות גדולות. וכך לנוכח הכישלון

על עטיפתו האחורית של "השקט הנפשי", הרומן הרביעי של אהוד בן עזר, כתוב כי הוא "אחד הספרים המשעשעים והנועזים של הפרוזה העברית", וההגדרה אכן קולעת למדי (הייתי ממירה את המילה "משעשעים" ב"אירוניים"), והספר הוא אכן רב עניין, סוחף לקריאה ואפילו אקטואלי.

ובמה נועזותו? לא רק ולא דווקא בתיאורי המין המפורטים והנועזים שבו, ושהורגלנו לקרוא כמותם ודומים להם ברומנים המאוחרים יותר של בן עזר. אכן, תיאורי המין והמגעיים המיניים הם מן הנועזים בספרות העברית עד אז אבל, כפי שניזכר, אין הם באים לשם "פורנוגרפיה", אלא מהווים חלק מהותי ומייצג של הקיום האנושי המוצג בספר.

עם זאת, הנועזות קיימת גם בהיבט נוסף, בעצם ההכרעה על דרכי העיצוב והבנייה של הרומן על מנת שיראה

לרוב, כשמבעד לעלילותיהם ועלילות חבריהם ושכניהם – כולל כמובן חיי המין "הסוערים" שלהם, שבהיותם נטולי משמעות, קירבה ואהבה, הם נלעגים וכעורים – נשקפת התקופה על נלעגותה, והאינטלקטואלים שבה בריקנותם ובאפסותם. על כן, אף שכולם כמהים, כאמור, ל"שקט נפשי" – אין איש המגיע לכך. אין תימה על כן, שאפילו מחלה סופנית של אחת הדמויות הנשיות המרכזיות, הלא היא איה, אינה מזוהה בזמן למרות התפרצויותיה הקשות, ומזוהה כביכול כמחלה נפשית, ואילו מותה משפר דווקא את חיי ידידתה מירה. ומפתיע, לא פעם נדמה כאילו הדברים נכתבו היום ולא לפני כ-40 שנים, וזאת למרות שבספר תופסת האקטואליה של הזמן ההוא מקום נכבד בתיאור הסביבה התרבותית ואפילו הפוליטית והכלכלית של הדמויות ועלילתן.

למשל, הוויכוחים על השלום, והסכסוך העמוק המתנהל בין הימין והשמאל, אליו שייכים כמובן מאליו הסופרים והאינטלקטואלים (ודרך אגב, המספר מתבונן באירוניה חדה, ולעיתים בלגלוג גלוי למדי בשני הצדדים, עד שקשה לשער את עמדתו בפוליטיקה של אותה תקופה). הדירות יקרות, ושכר הדירה עולה, המשכורות של עובדי ציבור זעומות, הפנויים פנויות עדיין מגששים דרכם בתסכול גובר ובאומללות, ולא פעם באדישות לכאב "הדייט", או בן הזוג ועלבוננו, מה שמתבטא במין מעוות.

בולטת גם העובדה שהמציאות הנופית והסביבתית של תל-אביב, ובמיוחד בצפון של אז, בסוף רחוב אוסישקין אל מול הירקון, וברמת אביב הירוקה ברחוב רידינג, שם מתגוררים מרבית גיבורי הספר, מתוארת בחיות רבה ובדיוק רב,

ופרטיה אינם טעונים סמליות שמעבר להם (שדה דב ומטוסיו הקטנים עדיין אינם טעוני משמעות, ננית, של כמיהה לעוף למקום אחר או לברוח, ואילו תחנת הכוח של רידינג היא תחנת כוח מוארת, ולא איזה סמל ל"חשמל" מיני או משהו כזה). תוך כך משולבים גם אירועים לאומיים קונקרטיים, ואפילו פרשת השתתפות כושלת של אחד הזוגות בהקמה לילית של התנחלות, ולא מעט אישים פוליטיים, ספרותיים ותל-אביביים של אותה תקופה נזכרים בשםם או ביצירותיהם. אפילו אהוד בן עזר עצמו נזכר (מירה רואה אותו מטייל עם בנו הקטן, אך אינה מזהה אותו), ואילו ספרו לילדים, "עופרית בלופרית", נזכר אפילו פעמים אחדות (עמ' 201, 205). ועל כן, ספרות מעין זו, המתקרבת למציאות קירבה מועצמת, ובמכוון וכתחבולה ספרותית, מטשטשת את החיץ שבין העולם האמיתי ל"בידיוני", נתונה לטעם התקופה ולטעם אישי.

והדמויות עצמן? במרכזו של הרומן מוצבים ארבע, שבתחילתו כולן פנויים ופנויות בתל-אביב של שנות ה-70. הם עובדים שכירים, גרים לרוב בדירות שכורות ומסתובבים בחבורה של "אינטלקטואלים", או רואים את עצמם ככאלה, ונישואיהם רוויי כאב, התנגחויות ובוגדנות.

גם לאימהות של כולם תפקיד נכבד בגרירת צאצאיהן "הרווקים" "להתיישב" ולהפוך לאנשי משפחה, ויהי מה. פטירתה של איה מסרטן אלים בבית החולים מעצימה את עליבותו של הקיום האנושי. אין תימה, אולי, בכך שהרומן מסתיים סמוך למותה של איה, ימים ספורים לאחר שמירה מחליטה להתגרש מחיימסון ("אפי" היא קוראת לו...)

תיאור ההלוויה בחולון, שם נקברת איה על יד אביה, מפגיש את גיבורי העלילה כשהם בקטנותם האנושית. רמי, בעלה הבוגדני באבלו הפתאומי והמופרז, זועק ונופל על הקבר, אורי בן עמי, הסופר השמאלני הנודע, מביע את גסותו הנפשית בלעגו לרמי, ולבסוף הוא נדחה על ידי כול ומסולק, אך מסתלק בגאווה, ואילו מירה המתחסדת שומרת על התנהגות ראויה של כולם. הרומן מסתיים בתיאור חודשים אחדים אחרי ההלוויה. אורי בן עמי מצלצל למירה, שבתשובתה העליזה נחתם הרומן. ומה הגברת משיבה? בטון עליז ושמת, תוך התעלמות מוחלטת מזה שהיא מדברת עם בעלה לשעבר, הראשון, של חברתה המתה – היא פוצחת במונולוג המורכב מדיבור עברי מהיר ושטוח, ובעיקר – מתובל בהרבה מילים וביטויים באנגלית, שבו היא מדווחת לו בעליצות, ובלא לחכות לתשובתו, כי היא ורמי יוצאים לשליחות של הסוכנות באמריקה. ניכר שכולה כבר מפליגה לעולם אחר, כביכול רגליה כבר באמריקה, והיא זונחת את כל הנחותים שהיא משאירה אחריה בארץ.

הבריחה מעצמה ומחיייה הקודמים, הריקנות, היעדר השורשיות וחוסר הרגישות מתגלים באחת, ואין זכר עוד לעולם הספרות והפילוסופיה שאך לא מזמן מילא את חייה. האירוניה הושלמה והציניות תפסה את מקומה. זהו, אפוא, "השקט הנפשי". ודומה, בכך השיג אהוד בן עזר את מטרתו וביטא את השקפתו הקודרת על הקיום האנושי החלול ומלא הזיוף דווקא של אלה האמורים להיות האינטליגנציה המובילה והמוסרית. והוא עשה כן בנועזות, בחשיפה, והעיקר – ברצינות רבה.